

TASAVVUF PENCERESİNDEN BURSA'YA BAKIŞ

*Mustafa KARA**

GİRİŞ

İslâm medeniyetinin mühim unsurlarından biri tasavvuf olduğu gibi bu uygarlığın önemli merkezlerinden biri de Bursa'dır. Bursa, söz konusu medeniyetin belli başlı unsurlarını barındıran ve geliştiren bir şehir olma özelliğine sahiptir.

Genelde İslâm medeniyeti, özelde Osmanlı medeniyeti açısından Bursa ile ilgili pek çok şey söylenebilir. Ancak burada Bursa'ya sadece tasavvuf penceresinden bakılacak ve bu pencereden görülen hususlar kısaca tanıtılmaya çalışılacaktır.

İslâm toplumunun ahlâk ve gönül boyutunu işleyen tasavvufî düşünce, insanlar arasındaki ilişkileri menfi yönde etkileyen, kin, kibir, gösteriş, cimrilik, hırs, haset, şehvet gibi kötü duyguları eriterek bunların yerine insanın iyi bir mümin olmasına zemin hazırlayabilecek güzellikleri koymayı hedefler. Bu terbiye ile Müslümanlar Allah'ı, Allah da Müslümanları sever. Yunus'un ifadesiyle kişi, yaradılanı, "Yaradan'dan ötürü" hoş görür, hoş görebilecek dereceye yükselir.

Tasavvuf kültüründen bahsedebilmek için asgarî olarak şu konulara temas etmek gerekir:

1. Tasavvufî şahsiyetler: Sufiler, dervişler,
2. Tasavvufî eserler: Kitaplar, risaleler,
3. Tasavvufî müesseseler: Tekkeler, zaviyeler,
4. Tasavvufî ekoller: Tarikatler, meşrepler.

Bu maddeleri bir cümle ile ifade etmek gerekirse şu söylenebilir. XIV. yüzyılın ilk yıllarıyla beraber değişik tasavvufî zümrelere mensup pek çok

* Prof. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

derviş tekke, zaviye ve dergâhlarda bu kültür ile iç içe olmuş bunların bir kısmı da söz konusu kültürün tanınması ve yaygınlaşması için eserler kaleme almışlardır.

Bu açıdan Bursa'ya bakıldığında eser ve tesirleri itibariyle güçlü mutasavvıflarla karşılaşmaktadır. Bu ilk asırlarda, dervişlerin bir kısmı Orta Asya'dan geldiği gibi bir kısmı da Bursa'da yetişmiştir. Daha sonraki asırlarda ise bu şehirde yetişen suffiler İslâm dünyasının değişik coğrafyalarına giderek o bölgelerde hizmet vermişlerdir.

Bu suffilerin hepsi eser vermemiş, verememiştir. Aralarında hiç eseri olmayanlar olduğu gibi yüze yakın risaleye imza atanları da vardır. Eser verme konusunda ilk sırayı İsmail Hakkı Bursevî alırken, Mehmed Şemseddin Efendi ve Gazzizade Abdullatif onu takip etmektedir. Eserler genellikle Türkçe yazılırken Arapça ve Farsça yazma geleneği de belli ölçüde devam etmiştir. Bursalı dervişlerin bir faaliyeti de daha önceki asırlarda Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan klâsiklerin Türkçeye tercüme edilmesidir. Bu bölüme şu da ilâve edilmelidir: Osmanlı döneminde eser veren suffileri ve eserlerini tanıtan bir kitabın yazarı da Bursalı bir dervîştir. Bursalı Mehmed Tahir (ö. İstanbul, 1924). Eseri: *Osmanlı Müellifleri*.

Bursa'da yazılan tasavvuf ile ilgili eserler dilleri itibariyle Arapça, Farsça, Türkçe diye üç grupta toplanabileceği gibi, manzum ve mensur diye de tasnif edilebilir.

Ahmed Yesevî ile başlayan ve Yunus Emre ile devam eden, tasavvufi duyguları manzum olarak ifade etme geleneği hiç aksamadan bugüne kadar gelmiştir. Hemen bütün dervişler birkaç mısra ile de olsa şiir ve nazım ile irtibat kurmuş, bir kısmı da müstakil *Divan* ortaya koyabilecek kadar güçlü olmuştur.

Sesli zikir meclislerinin musiki ile iç içe olması şiirle besteyi dergâhlarda birleştirmiş, değişik bir ifade ile, tekkeler şiir ve musikimizi besleyen ve geliştiren ana damarlardan biri olmuştur.

Suffiler kitap yazmak ve okumakla yetinmemiş, bu yadigârların bize kadar ulaşmasını temin etmek için tekkelerde kütüphane kurmaya da ayrı bir önem vermişlerdir. Bugün Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nin ana bölümünü oluşturan kitaplar Nakşibendî Abdullah Münzevî'nin Ulucami'de kurduğu kütüphanesinden aktarılan kitaplardır. Ayrıca 1925'ten sonra bu kütüphaneye aşağıda isimleri verilen tekkelerden gelen çok değerli eserler de insanlığa hizmet vermeye devam etmektedir.

1. Ahmed Gazzî
2. Baba Efendi

¹ Gülşen (Türk), Gönül; Tasavvuf Kültüründe Derviş-Kitap Münasebeti ve Tekke Kütüphaneleri, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens., basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1995.

3. Emîniyye
4. Emir Buharî
5. Eşrefođlu
6. Hüsameddin
7. ismail Hakkı
8. Mevlevîhane
9. Moralı
10. Münzevî

BURSA'YA DIŞARIDAN GELENLER

Yukarıda işaret edildiği gibi, Bursa'daki tasavvufî hayatın mimarlarının bir kısmı dışarıdan gelmiştir. Bunların en meşhurlarını şöyle sıralamak mümkündür:

1. Emir Sultan (ö. Bursa, 833/1430)

Buhara merkezli derviş göçünün en meşhur şahsiyetlerinden biri olan Emir Sultan kendi adıyla anılan cami, medrese, tekke, mektep ve nihayet mahallenin asırlardan beri ayakta tuttuğu bir şahsiyettir. Kübreviyye tarikatından feyz alan bu Orta Asyalı dervişin kayınpederi Yıldırım ile olan ilişkileri bir tarafa, dillere destan Somuncu Baba ile yürüttüğu dostluğu, daha sonraki yıllarda, Somuncu Babanın müridi Hacı Bayram-ı Veli ile sürdürecektir. Eşrefoğlu Rumî'nin ve *Mevlid* Yazarı Süleyman Çelebi'nin gönül hayatına ilk yön verenlerden birisinin de Emir Sultan olduğu ifade edilirse onun Bursa ile olan ilgisi daha net bir şekilde ortaya çıkar.

Emir Sultan Türbesi'ni ziyaret eden Bursalı Yunus'un duyguları şöyle:

Emir Sultan dervişleri
Tesbih u sena işleri
Dizilmiş hüma kuşları
Emir Sultan Türbesi'nde

XV. yüzyılın büyük şairlerinden biri olan Bursalı Ahmed Paşa (ö. 902/1497) da Emir Sultan'ın hayranlarındanır:

Ey hâce yüz kez ağzımı yusam gülâb ile
Lâyık değil ki yad-ı gedan eylerem senin

*Bir cam dolduram yine medhin şarabıyla
İki cihanı mest-i safan eyleyem senin*

*Ey âlem-i velâyete sultan olan Emîr
Vey milk-i Rum'a rahmet-i Rahman olan Emîr*

2. Abdullatif-i Kudsî (ö. Bursa, 856/1452)

Kudüslü olan Abdullatif, tasavvufî terbiyesini Orta Asya'da Zeynuddin Hafî'nin yanında tamamladıktan sonra Konya üzerinden Bursa'ya gelmiş ve Zeyniye tarikatının ilk tekkesini kurmuştur. Zeyniler mahallesinde Zeyniler camii ve Zeyniler mezarlığı ile günümüze ulaşan bu kültürün İstanbul'daki ilk temsilcisi de Kudsî'nin müridi Şeyh Vefa'dır. (ö. İst. 896/1491). Dikkat çekici bir müridi de meşhur tarih yazarı Âşık Paşazade'dir.

Döneminin tekke ve medrese kültürüne hakim olan Kudsî'nin müridi de aynı yolu izlemiş, onun İstanbul Vefa semtindeki tekkesi bütün Osmanlı aydınlarının soluklandığı bir merkez hâline gelmiştir. Kudsî, eserlerini Arapça olarak kaleme alırken müridi Türkçe eserlerle topluma hitap etmiştir.

*Anınçün Hazret-i Abdüllatife
Olupdur merkad ol arz-ı şerife*

*Ne تنها ol güherdür anda mahzun
Firavan gencvar ol yerde medfun*

3. Davud-ı Kayserî (ö. İznik, 751/1350)

İznik'te 1336 yılında açılan ilk Osmanlı medresesinin müderrisi olan Kayserili bu ilim adamı aynı zamanda Osmanlı topraklarında yaygınlık kazanan tasavvufî düşüncenin de mimarlarından biridir.

Medrese ilimlerinin yanında tasavvufî tefekkürün, özellikle Muhyiddin-i Arabî ile zirveye ulaşan vahdet-i vücud anlayışının ilk temsilcilerinden biri olmuştur. Bu konudaki üstadı Abdürrezzak Kaşanî'dir.

İbn Arabî'nin *Fususul-Hikem* adlı Arapça eserini Arapça olarak şerheden Davud-ı Kayserî XV. yüzyıldan beri bu sahanın temel başvuru kitaplarından da birini ortaya koymuş oldu. Onun bu şerhi sadece Osmanlı-Sünnî muhitlerde değil Şîî çevrelerde de tutunmuş, sevilmiş ve okunmuştur. Bu yaygınlık o kadar hızlı olmuştur ki Altın Orda Devleti'nin başkenti Saray'da *Fusus*'u şerheden Ali Hemedanî (ö. 786/1384), Davud-ı Kayserî'den istifade ettiğini söylemektedir.

Bir tekke şeyhi olmamakla birlikte o, ilim, fikir, sanat, felsefe ve tasavvuf kültürünün vazgeçilmez şahsiyetlerinden biri olarak görülmektedir.

4. Ahmed-i İllâhî (ö. Bursa, XV. yy)

XV. yy'da Orta Asya tasavvuf kültürünü Bursa'ya taşıyan şahsiyetlerden birisi de Ahmed-i İllâhî'dir. Nakşibendi ve Melami olan bu derviş de bir çok meslekdaşı gibi Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde eser vermiş bu eserler yoluyla bu anlayışları topluma aktarmıştır. Çekirge yolu üzerinde bu günkü Süleyman Çelebi'nin kabrinin bulunduğu alan İllâhî tekkesinin ve tekke mezarlığının bulunduğu yer idi.

İllâhî'nin bu gün elimizde olan *Divan*'ında Farsça ve Türkçe çok güzel şiirler yer alırken Muhyiddin-i Arabî'nin yanında yetişen Sadreddin-i Konevî'nin *Miftahu'l-Gayb*, Şebusterhî'nin *Gülşen-i Raz*'ını da *Şakayıku'l-Hakayık* adıyla Farsça şerh etmiştir².

*Mürîd oldur ki şeyhine feda kıla dil ü canı
Niçün kim şeyh gösterir ana can ile cananı
Habibi sevdire ana mahabbet itdire bana
Hakikat bildire sana reh-i Hadî-i Rahmânî*

5. Ahmed Cununî Dede (ö. Bursa, 1030/1620)

Bursa Mevlevîhanesinin kurucusu olan Ahmed Cununî Dede Konyalıdır. Tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra uzun yıllar Bağdat Mevlevîhanesi'nde insanların gönül dünyalarına hitap eden Dede, ömrünün sonlarına doğru Konya'da istirahat çekilmek istemişse de kendisine yeni hizmet bölgesi olarak Bursa gösterilmiştir.

1615 yılında ,bu gün Pınarbaşı su deposu olarak kullanılan alanda Mevlevîhaneyi kuran Cununî, üç yüz seneden fazla bir müddet Mevlevî ve *Mesnevî* kültürünün insanlara ulaşmasına da zemin hazırlamış oldu.

Cununî Dede'den sonra postnişin olan Salih Dede'nin halifesi Gavsî Ahmed Dede daha sonra İstanbul Galata Mevlevîhanesinde şeyh olacaktır³.

*Gencîne-i esrar olalı kalb-i Cununî
Nefs ejderi hakka ki kemîne asesimdir*

² Geniş bilgi için bk. Abdullah Damar, *Bursa'da Nakşibendi Kültürü ve Yoğurtlu Baba Dergâhı*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens., basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1993.

³ Kara, Mustafa; *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, II, Bursa 1990, 117 vd.

6. Niyazî-i Mısırî (ö. Limni, 1106/1694)

Osmanlı dönemi tasavvuf tarihinin en renkli şahsiyetlerinden biri de Niyazî-i Mısırî'dir. Malatyalı olan ve tahsilinin bir bölümünü Mısır'da tamamladığı için Mısırî diye anılan bu dervişin en mühim özelliği, tasavvufî düşünceyi çok akıcı bir üslûpla şiir hâlinde ifade etmesidir. Vahdet-i Vücut dahil tekke düşüncesinin en önemli boyutlarını mısralarıyla terennüm eden Niyazî-i Mısırî, denebilir ki Yunus Emre'den sonra bu sahanın ikinci şahsiyetidir.

Divan'ından başka birçok esere imza atan Mısırî, döneminin yöneticileriyle başı hoş olmayan suffilerdendir. Bunu, hayatında üç defa sürgüne gönderilmesi ve sürgünde iken Limni adasında vefat etmesi de göstermektedir⁴:

*Zat-ı Hak'da mahrem-i irfan olan anlar bizi
İlm-i sırda bahr-i bî-payan olan anlar bizi
Ey Niyazî katremiz deryaya saldık biz bugün
Katre nice anlasın umman olan anlar bizi*

Gazze'den Bursa'ya gelen Ahmed-i Gazzî, Mısırî'nin dergâhında seyr ü sülukunu tamamladıktan sonra onun halifesi olarak Ahmed-i Gazzî Tekkesi'ni kurmuştur.

7. Mehmed Emin Efendi (ö. Bursa 1228/1313)

Kerkük doğumlu olan Mehmed Emin Efendi bir müddet Urfa'da kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiş, tahsilini tamamladıktan sonra Mevlevî ve Nakşî olan Mehmed Ağâh Efendi ile tanışmış ve ondan feyz almıştır.

1193 yılında Bursa'ya göç eden, bir müddet sonra da Emîniyye Dergâhı'nı kuran Emin Efendi, *Mesnevî* kültürünü yayma konusunda büyük gayretleri olmuştur. Nakşibendî Mesnevîhanlarından olan bu şeyh, Hoca Neş'et, Mustafa Vahyî, Ali Behçet, Hüsameddin Efendi gibi XIX. yüzyıl Osmanlı dünyasının meşhur âlim ve ariflerinin yetişmesinde büyük hisse sahibidir⁵.

*Eyledi Hoca Emîn Ağâh Efendi irtihâl
Kim anınla neş'e-yâb idi cihân-ı Nakşibend*

⁴ Geniş bilgi için bk. Kara, Mustafa; *Niyazî-i Mısırî*, Ank. 1994.

⁵ Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsi*, Bursa 1332, 181-183.

Kâşifü's-sırr-ı kitâb-ı Mesnevî-i Ma'nevî
Tercümân-ı nüsha-i Ruhu'l-Beyân-ı Nakşebend

Söyledi târîh-i mu'cem şimdi neslinden Senîh
Göçdü Allah'a Emîn-i Hâcegân-ı Nakşebend

8. İsmail Hakkı Celvetî (ö. Bursa, 1137/1725)

Bursalı İsmail Hakkı diye meşhur olmasına rağmen bu mutasavvıf bu gün Bulgaristan sınırları içinde kalan Aydos kentinde doğmuştur.

Üftade ve Hüdayî'den sonra Celvetiyye tarikatının en meşhur şahsiyetlerinden biri olan Bursevî, Osman Fazlî'den feyz almış, bu zatın sürgün olarak bulunduğu Kıbrıs'ta vefatından sonra tarikatın önde gelen bir şahsiyeti olmuştur.

Bursevî, sadece Osmanlı toplumunda değil bütün İslâm dünyasında tanınan bir dervîştir. Bunun en önemli sebebi *Ruhu'l-Beyan* adını taşıyan 10 ciltlik tasavvufî tefsiridir. Arapça, Türkçe, telif, tercüme ve şerh 50'den fazla esere imza atan İsmail Hakkı tasavvuf dünyasının da en velüt temsilcilerinden biri olmuştur.

Bursa'da doğmadığı hâlde "Bursalı" diye tanınan bu dervîşin söz konusu şehirle ilgili tespitleri şöyle:

Aceb midir hayat-ı nev bulsa mürdeler anda
Hakikat mazhar-ı envar-ı Ruh-ı Kudsdür Bursa
Nice gencîne pinhan eylemişdir kudsiyanından
Der-âğuş eyleyüp anlarla daim ünsdür Bursa

9. Bosnalı Abdullah (ö. Konya, 1054/1644)

Başka diyarlardan gelerek Bursa'nın manevî ikliminden istifadeyle tasavvufî hayattan nasiplenmiş kişilerden biri de Abdullah-ı Bosnevî'dir. Güçlü bir medrese eğitimi gördükten sonra Bursa'ya gelerek Hasan Kabadüz adlı bir Melâmî dervîşinden bu dünyanın sırlarını öğrenen Bosnevî, Davud-ı Kayserî gibi, vahdet-i vücud düşüncesinin de bu topraklarda yaygınlık kazanmasında mühim katkıları olan sufilerdendir.

Muhyiddin İbn Arabî'nin *Fususul-Hikem* adlı eserini hem Arapça hem de Türkçe olarak şerh eden Abdullah-ı Bosnevî, hac dönüşü bir müddet Şam'da kaldıktan sonra Konya'ya gelmiş ve orada vefat etmiştir.

Pek çok esere imza atan Abdullah-ı Bosnevî, *Fususul-Hikem*'i Türkçeye tercüme ve şerh ettikten sonra sonunda 105 beyitlik bir manzume ile *Fusus*'un âdetâ özetini çıkarmıştır:

*Velâyet hatemi anka-yı muğrib Şeyh-i Ekber kim
Hakikat maşrıkının oldurur hurşid-i rahşanı*

*Getürmüşdür Fusus içre kılam ezvakını cema
Ki ayn-ı cem'-i Ahmed'den oların aldı ayanı*

DİĞERLERİ

Bunlardan başka Anadolu dışından gelerek bu topraklarda kurulu olan tasavvufi müesseseler yoluyla tekke kültürüne katkıda bulunan dervişleri şöyle bir şema ile göstermek mümkündür:

Adı	Vefatı	Memleketi	Tekkesi
Abdulgafur Efendi	1278/1861	Afganistan	Ramazan Baba
Ahmed Hüsameddin	1341/1922	Dağıstan	Hamidiye
Ahmed Efendi	1007/1598	Herat	Budela Bey
Saçlı Ahmed Efendi	1051/1641	Usturumca	Hamam Tekke
M. Hüseyin Çelebi	880/1483	Yemen	Karakadı
M. Şemseddin Hindî	VIII./XV. (?)	Hindistan	Hindîler
Ahmed/i Gazzî	1150/1738	Gazze	Ahmed-i Gazzî
Said Can	1316/1898	Harezmi	Özbekler
Nakkaş Ali	VIII/XV. yy.	Semerkant	Nakkaş Ali
Ahmed Efendi	1180/1766	Şam	Gar-ı Âşıkân

10. Veysel Karanî-Yunus Emre

Mezarları Bursa'da bulunmayan bazı büyük zatların hatırasını yaşatmak için "makam"lar yapılmıştır. Bunların en meşhurları Veysel Karanî, Yunus Emre, Karaca Ahmed ve Niyazî-i Mısırî'dir. Bir anlamda Yunus Emre, âşığı olduğu Veysel Karanî ile buluşturulmuştur:

Urum'da Acem'de âşık olduğum

Yemen illerinde Veysel Karanî

Allah'ın sevgili kulum dediği

Yemen illerinde Veysel Karanî

Yunus eydür gelin biz de varalım

Ayağı tozuna yüzler sürelim

Hak nasib eylesin komşu olalım

Yemen illerinde Veysel Karanî

11. Geyikli Baba

Bursa'ya dışarıdan gelen bir derviş de Geyikli Babadır. Orhan Gazi devrinde Bursa'da yaşayan, Babab İlyas müridi olduğunu söyleyen Geyikli Baba'nın kabri bu gün İnegöl yakınlarında Babasultan Köyü olarak bilinen yerdedir. Yunus Emre *Divan'*ında ondan da söz etmektedir:

*Geyiklü'nün ol Hasan söz eyitmiş kendüden
Kudret dilidür söyler kendinün söz nesidür*

*Geyiklü Baba bize bir kez nazar kılaldan
Hasıl oldu Yunus'a ne ki vayesidür*

BURSALI MUTASAVVIFLAR

1. Süleyman Çelebi (ö. Bursa, 825/1422)

Bir tekke şeyhi olmamasına rağmen XV. yüzyıl Bursa'sının gönül adamlarından birinin de Süleyman Çelebi olduğu kesindir.

İslâm dünyasına "ses ve tel kudretiyle hakim olan" İtrf'nin tekbir bestesi gibi S. Çelebi'nin *Mevlid'*i de altı asırdan beri gücünden ve şöhretinden hiç bir şey kaybetmeden yaşamaya devam etmektedir.

Sahasında *sehl-i mümteni* olarak kabul edilen yani benzerini ortaya koymanın çok zor olduğu bu eserin iç örgüsünün Allah ve peygamber aşkı olduğunda şüphe yoktur:

*Kimde kim aşkın nişanı vardurur
Akıbet maşuka anı irgürür*

*Dinle gel miracın ol Şah'n ıyan
Âşık isen aşk odına durma yan*

*Aşk ile gel imdi Allah diyelim
Derd ile göz yaşı ile ah idelim*

*Ya habiballah bize imdad kıl
Son nefes didarın ile şad kıl*

2. Eşrefoğlu Rumî (ö. İznik 874/1469)

Döneminin medrese ilimlerini ciddi olarak tahsil ettikten sonra tasavvufi hayata meyleden Eşrefoğlu İzniklidir. Önce Ankara'ya giderek "derdine derman" arayan Eşrefoğlu, daha sonra müşsidinin de delâletiyle bu günkü Suriye'nin Hama kentinde bulunan Abdulkadir-i Geylanî'nin torunu Hüseyin Hemevî'ye intisab etmiş ve âdeta *ikinci ihtisasını* tamamlamıştır.

Hama dönüşü İznik'te kurduğu dergâh ile Kadiriyye tarikatının Osmanlı topraklarındaki ilk temsilcisi olmuştur.

Beş asırdan fazla bir süreden beri gerek *Divan'ı* gerekse *Müzekki'n-Nüfus* adlı mensur eseriyle toplumumuza hitap eden Eşrefoğlu, Kadiriyye'nin Eşrefiyye kolunun da kurucusudur.

Müzekki'n-Nüfus, Muhammediye, Envaru'l-Âşıkîn, Marifetname gibi dünkü zihniyetimizi oluşturan *yastık altı* kitaplarımızdan bir tanesidir⁶.

Ey Allahım, beni senden ayırma

Beni senin didarından ayırma

Seni sevmek benim dinim imanım

İlâhî din ü imandan ayırma

3. Dede Ömer Sikkînî (ö. Göynük, 880/1475)

Tasavvuf ve tarikatlar tarihinin en renkli simalarından biri olan Melâmetiyye'nin Osmanlı dünyasındaki macerası Bursalı Dede Ömer'le başlatılır.

Hacı Bayram'ın yanında yetişen Bıçakçı Ömer Dede' asırlardan beri var olan bu meşrebe yeni ivme kazandırmış, tasavvufi hayatın şekil ve törenlere kurban gitmesine karşı çıkmıştır. Melâmîlerin düşünce tarzı olarak vahdet-i vücud çizgisi ile birleşince tartışmalı pek çok konuyu gündeme getirmiştir. Osmanlı toplumunda yöneticilerden sert tepki gören tasavvufî cemaatlerin başında Melâmîleri saymak gerekir.

Dede Ömer'den sonra Ayaşlı Bünyamin, Pîr Ali, İsmail Maşukî ile devam eden bu meşrep günümüze ulaşmıştır.

4. Üftade (ö. Bursa, 988/1580)

Âşık anlamına gelen bu kelime, Bursa'da yetişen Muhammed Muhyiddin adlı sufînin mahlâsıdır.

Hacı Bayram-ı Velî'nin halifesi Hızır Dede'den feyz alan Üftade, bu şehrin manevî atmosferine tesir eden gönül sultanlarından bir tanesidir. Aynı

⁶ Geniş bilgi için bk. Kara, Mustafa; *Eşrefoğlu Rumî*, Ank. 1995.

zamanda şair olan Üftade'nin tasavvuf ve tarikatlar tarihimiz açısından en önemli özelliği, Aziz Mahmud Hüdayî gibi bir şahsiyeti yetiştirmiş olmasıdır. Böylece Osmanlı dünyasının en tesirli tarikatlarından biri olan Celvetiyye'nin tohumları atılmıştır.

Bursa'da bugün ayakta olan 3-5 tekmeden bir tanesi olan Üftade Tekkesi dağın eteklerinden şehri seyredirken onun adını taşıyan cami ise türbesiyle birlikte şehir içindedir :⁷

*Enbiyanın gurbetine evliyanın hürmetine
Cümle âşıklar dilinden yüce sultanım meded
Dermend Üftade'nin budur daima muradı
Hub cemalin görmek ister yüce sultanım meded*

5. Lâmiî Çelebi (ö. Bursa, 938/1531)

Bursa'da yetişen şair suffilerden biri de Lâmiî Çelebi'dir. Emir Ahmed-i Buharî'nin yanında yetişen Lâmiî Çelebi, biri Bursa kültürünü diğeri tasavvuf dünyasını ilgilendiren iki eserin sahibidir. Birinin adı *Şehrengiz-i Bursa*⁸ diğerrinin ise *Nefahatü'l- Üns*⁹'dür . Bu ikinci isim aslında Molla Câmî tarafından Farsça olarak kaleme alınan eserin ilâveli olarak Anadolu Türkçesine tercüme edilen eserin ismidir.

*Husûsâ nâf-ı şeh'r ol Ulu Câmî'
Matâf-ı âlemün devletlü câmî'*

*Budur var ise cennet dir görenler
Ki çıkmış istemez ana girenler*¹⁰

6. Gazzîzade Abdullatif Efendi (ö. Bursa, 1247/1831)

Bursa'da yetişen şahsiyetlerle ilgili olarak eser kaleme alan mutasavvıflardan biri de Gazzîzade'dir¹¹ . Onun bu hizmeti olmasaydı *dün* ile ilgili bir çok konu karanlıkta kalacak ve kaybolup gidecekti.

⁷ Geniş bilgi için bk. Bahadıroğlu, Mustafa; *Celvetiyye'nin Piri Hz. Üftade*, Bursa 1995.

⁸ Geniş bilgi için bk. Yurtsever, Murat; *Şehrengiz-i Bursa*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens., basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1984.

⁹ Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l- Üns*, tercüme ve şerh: Lâmiî Çelebi, haz. S. Uludağ-M. Kara, ist. 1995

¹⁰ İsen, Mustafa-Burmaoğlu, Hamit Bilen; Bursa Şehrengizi (Lâmiî Çelebi), Türklük Araştırmaları Dergisi, İst. 1988, 84.

¹¹ Geniş bilgi için bk. Atlansoy, Kadir; *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Bursa 1993.

Ravzatu'l-Muflihin adlı vefeyat kitabının yanında Bursa kültürü ile ilgili pek çok eser ortaya koyan bu dervişin bu gün mezar taşına dahi Bursalılar sahip değildir. Ama eserleri dünyaya ışık tutmaya devam etmektedir¹².

7. Hüsameddin-i Bursevî (ö. Bursa, 1042/1632)

Bursa'da günümüze ulaşan çok az sayıdaki tekkelerden biri olan Temenye Hüsameddin Tekkesi'nin kurucusu olan Hüsameddin Bursevî yazdığı eserlerle de dikkati çeken bir sufidir. En geniş eseri olan *Mühimmatü'l-Mü'minin* ansiklopedik mahiyette olup burada yeme-içme adabından, cifir ve rüya tabirine kadar her şeyi bulmak mümkündür.

Bursa'da yaşayan sufilere hayat ve menkıbelerine ayrı ayrı eser tahsis etme işinde de Bursevî ön sıradadır. *Menakıb-ı Emir Sultan*, *Menakıb-ı Abdal Murad*, *Menakıb-ı Ali Semerkandî*, *Menakıb-ı Baba Sultan*, *Menakıb-ı Üftade*, *Menakıb-ı Şeyh Ebu İshak* isimli eserler onundur¹³.

Şu içli mısralar da ona aittir:

*Ya İlahî senden olmazsa atâ
Ey n'ola hâlim benim ya Rabbenâ*

*Bunca isyan işlerim hiç tevbe yok
Sana yarar bir amel hiç bende yok*

8. Bursalı Mehmed Tahir (ö. İst. 1925)

Bursa Askerî Lise ve Harbiye mezunu olan Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* adlı üç ciltlik eseriyle (İst. 1333) dünya çapında bir üne kavuşmuştur.

Daha öğrencilik yıllarında tasavvufi konulara ve özellikle Muhyiddin b. Arabî'ye ilgi duyan M. Tahir, İstanbul'da *Tibyanu Vesaili'l-Hakaik* adlı eserin yazarı Harirîzade ile tanışınca arayışları sükuna kavuştu.

Son asırda ülkemizde yetişen en büyük biyografi ve bibliyografi âlimlerinden biri olan M. Tahir, tasavvufî neşve olarak Melâmetiyye'yi benimsemiş, kaleme aldığı eserlerden 18 tanesi basılmış, yedi eseri henüz basılmamıştır¹⁴.

¹² Geniş bilgi için bk. Tekeli, Hamdi; *Ahmed-i Gazzî'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens., basılmamış yüksek lisans tezi, Bursa 1991.

¹³ Kara, Mustafa; *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, II, Bursa 1993, 73 vd.

¹⁴ DİA, VI/452.

Osmanlı Müellifleri'nde 288 sufi, 465 âlim ve filolog, 510 şairve edip, 237 tarihçi, 84 tabip ve 107 riyaziyeci olmak üzere 1691 yazar, eserleriyle birlikte tanıtılmıştır.

*Söylenen nutku bilir ehl-i kemal gayet iyan
Zümre-i uşşaka vazıhtır bu sözler her zaman
Tahira, hatm-i makal et eyle ikmal-i beyan
Nakşbend suretteyiz lâkin Melâmî meşrebiz
İsm-i zatı her nefes tekrar eden hak mezhebiz*

9. Mehmed Şemseddin Efendi (Ulusoy) (ö. İst. 1936)

Bursa'da yetişen velût bir sufi de Mısri Dergâhı'nın son postnişini M. Şemseddin Efendi'dir. Bursa ile ilgili pek çok eser kaleme alan Şemseddin Efendi bu çalışmalarına tekkeler kapandıktan sonra da devam etmiştir. Onun Bursa tekkelerine tahsis ettiği *Yadigâr-ı Şemsî* adlı eserinin ilk yarısı Cumhuriyetten önce basılmış olup, Bursa'nın camilerine, şairlerine, türbelerine, mezarlarına ayrı ayrı tahsis ettiği eserleri yazma hâlinde "Bursa âşıkları"nın hizmetini kendi köşelerinde sabırla beklemektedirler.

*Meded eş şah-i iklim-i velâyet Hazret-i Mısri
Meded ey valhi-i milk-i keramet Hazret-i Mısri*

10. Sadettin Nüzhet Ergun (ö. İst. 1946)

Nihayet, Cumhuriyet döneminin en velût yazarlarından biri olan Sadettin Nüzhet Ergun da Bursalı bir dervîştir.

1925'te tekkeler kapatıldığında Üsküdar Hallaçbaba Sadî Dergâhı'nda şeyh olan Sadettin Nüzhet'in ilk eseri 1921 yılında yayınlanan *İlm-i Tasavvuf*tur.

Daha sonraki yıllarda öğretmenlik yaparken Türk Edebiyatı ile ilgili pek çok eser hazırlayan Ergun'un en önemli eseri *Türk Şairleri*'dir.

Onun, Tekke, Halk ve Divan edebiyatı ile Musiki Tarihimiz konusunda yaptığı yayınlar hâlâ değerini korumaktadır.

BURSA'DA YETİŞENLER

Kuruluş devrinde Bursa'da hizmet veren suflerin büyük çoğunluğunun doğu İslâm ülkelerinden geldiği bilinmektedir.

İkinci kesimde tanıtılan sufiler ise Bursa doğumlu olup genellikle tasavvufî terbiyesini de bu şehirde tamamlayarak topluma kendi alanlarında faydalı olan insanlardır.

Üçüncü grup sufiler ise Bursalı olmamakla birlikte seyr ü sülûkünü Bursa'da tamamlayan fakat İstanbul'da dergâh açan veya açılmış dergâhlarda postnişin olarak hizmet veren gönül adamlarıdır. Bunlardan birkaç tanesine temas edilecektir.

1. Şeyh Vefa (ö. İst. 896/1491)

XV. yüzyılda İstanbul'da yaşayan münevver zümrenin gönül verdiği derviş kimdir sorusunun cevabı gayet açıktır: Şeyh Vefa.

Konya'da doğan, medrese tahsilini tamamladıktan sonra Abdülatif-i Kudsi'nin Zeyniler'deki dergâhında tasavvufî derinliklere ulaşan Muslihiddin Mustafa, İstanbul'un Vefa semtinde kurduğu tekke ile bütünleşmiş bir sufidir.

Çok etkili sohbetlerinin yanında manzum ve mensur eserleriyle sadece Zeyniyye kültürünün değil döneminin ilim, fikir, sanat konularında da gücünü ortaya koymuştur. Astronomi ile ilgili eseri *Ruzname-i Vefa* bu geniş bakış açısının bir belgesidir.

XV. yüzyılın güzel Türkçesiyle şu mısralar onundur:

*Evvel tevhidî zikret
Sonra cürmünü fikret
Var yolu ki doğru git
Derviş olayım dersen*

*Haram lokmayı yutma
Hiç kimseye kin tutma
Şeyh Vefa'yı unutma¹⁵
Derviş olayım dersen*

2. Aziz Mahmud Hüdayî (ö. İstanbul, 1038/1628)

Tasavvuf dünyası ile Bursa'da tanışan âlim ve arif, şair ve bestekârlardan biri de Aziz Mahmud Hüdayî'dir.

Üstade'nin dergâhından aldığı feyz ile İstanbul'a göç eden ve Üsküdar'da kurduğu tekke ile aldıklarını başkalarına aktaran Hüdayî, döneminin yöneticileri ile yakın ve sıcak ilişkiler kurabilen dervişlerdendir.

¹⁵ Geniş bilgi için bk. Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 1/83-113.

Şu mısralar ona çok yakın olan Sultan I. Ahmed'e aittir:

*Varımı ben Hakka verdim gayrı varım kalmadı
Cümlesinden el çekip bes du cihanım kalmadı*

*Evliyanın himmeti yakdı beni kâl eyledi
Safiyim buldum safayı du cihanım kalmadı*

3. Gavsî Dede (ö. 1109/1697)

Ahmed-i Cünunî'nin halifesi Salih Dede'nin yanında yetişen bir Mevlevî de Gavsî Ahmed Dede'dir. Gelibolulu Yazıcızadeler ailesinden olan Gavsî, medrese tahsilini tamamladıktan bir müddet Selânik kadısı İmamzade Efendi'nin yanında naiplik yaptıktan sonra Bursa'ya gelerek Salih Dede'ye kapılandı. Mürşidinin vefatı üzerine İstanbul Galata Mevlevhihanesi'ne gitti ve Şeyh Arzî Dede'nin Mesnevî Kari'i oldu. Daha sonra aynı dergâhın şeyhi olan Gavsî Dede, Miraciyyenin bestekârı Nayî Osman Dede'nin kayınpederi olup şair ve musikîşinastır. Şu beyitler onundur:

*Esbab-ı cevre kendüm geldüğüm aybeyleme
Biz de mana harmanından sıçramış bir daneyiz

*Berk-i hüsn-i âşığı didar bilmez kim bilir
Naliş-i nur-i dili bidar bilmez kim bilir*

4. Hoca Hüsameddin Efendi (ö. 1280/1864)

Kerküklü Mehmed Emin Efendi'nin yanında yetişen mühim simalardan biri de Mesnevîhan Nakşîlerden Hoca Hüsam Efendi'dir.

1184/1770 yılında İstanbul'da doğan, medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra Hatuniyye Dergâhı şeyhi Ahıskalı Selim Efendi'den feyz alan Hoca Hüsameddin Efendi, daha sonra Bursa'ya gelerek Mehmed Emin Efendi'ye intisap etmiş ve tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır. Mürşidinin vefatından sonra tekrar İstanbul'a dönen Hoca Hüsam, döneminin en meşhur sufilerinden biri olmuş *Fusus* ve özellikle *Mesnevî* okumuş, okutmuş, şerhetmiş, bu kültürün yaşaması ve yaygınlık kazanmasında büyük hizmetler yapmıştır.

Yöneticilere ve siyasilere yüz vermeyen bir tavrın da sahibi olan Hoca Hüsam'ın bu özelliğini Mehmed Âkif de *Safahat*'ında anlatmıştır: (bk. *Safahat*'ın sonlarında "Hüsam Efendi Hoca" şiiri).

TARİKATLAR

Osmanlı topraklarında yaygın olan hemen hemen bütün tarikatlar, Bursa'da faaliyet göstermiş, kendilerine mahsus dergâhlarda bu kültürü sohbet yoluyla, şifahi olarak topluma aktarmışlardır. Tarih içinde Bursa'da faaliyet gösteren tekkelere ve bu tekkelerin mensup olduğu tarikatlara bakıldığında bazı tespitler yapmak mümkün olmaktadır:

Tekkeler zaman içinde değişik tarikatların yönetimine geçmektedir. Meselâ, kuruluş itibariyle Halvetî olan bir dergâh zamanla Kadiriyye'ye, Nakşibendiyye'ye, Rifaiyye'ye geçebilmektedir. Bunun değişik sebepleri vardır. Bu değişiklik binanın tabii bir afetle yok olmasından sonra olabildiği gibi, farklı bir tarikata mensup bir şeyhin posta oturması şeklinde de olabilir. Bu el değiştirme Bektaşîlerin yaptığı gibi bazen "cebren ve hile" ile de olabilmektedir. Mevlevihane gibi kurulduğu günden itibaren hiç el değiştirmeyen tekkeler de vardır.

Tekkelerin yönetiminde önemli olan diğer bir unsur vakfiyelerdir. Bu müesseseselerin finans kaynağını temin eden vakfiyeler aynı zamanda tekkenin faaliyetlerine de belli bir çerçeve çizmektedir. İslâm hukukunda "vâkıf şâri" gibi kabul edildiğinden vakfiyedeki esaslara uymak, maddî gelirlerin gelişigüzel harcanmasına engel olması noktasında faydalı olduysa da, zaman içinde ortaya çıkan problem ve ihtiyaçlara çare bulamaması da başka sıkıntılara sebep olmuş, "bizi ölümler mi idare edecek?" serzenişini ortaya çıkarmıştır.

Tekke ve zaviyelerle ilgili ifade edilmesi gereken bir husus da şudur: Özellikle ilk asırlarda kurulan zaviyeler tasavvufî bir müessese olmanın yanında daha çok dinî-sosyal fonksiyonları üstlenen bir kurum olarak karşımıza çıkmakta; bir nevi kervansaray, sosyal güvenlik merkezi gibi görevleri üstlenmektedir. Tekke ve zaviyelerin sosyal boyutu her zaman olmakla birlikte tasavvufî renginin ve tarikata bağlılığının kesin olarak çizilmesi sonraki yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.

Tarih içinde Bursa'da dergâh açan tarikatlar ve bu tarikatlara bağlı olan bazı meşhur tekkeleri şöyle bir tablo ile göstermek mümkündür:

<p>Nakşibendiyye Abdullah-ı Münzevî Açıkbaş Mahmud Efendi Cizyedarzade İlâhî Eminiyye-Özbekler</p> <p>Sadiyye Baba Zakir Zincirî Ali Efendi Yunus Emre</p> <p>Mısriyye Mısri Ahmed-i Gazzî Ali Rıza Atinalı</p> <p>Halvetiyye Çarşamba Karabaş Üçkozlar</p> <p>Eşrefiyye incirli Numaniyye Eyüb Efendi</p> <p>Celvetiyye İsmail Hakkı Karakâdî Kaygulu Seyyid Usul Üftade</p>	<p>Semerkindiyye Hüsameddin Efendi Başçı İbrahim</p> <p>Rifaiyye Büdelâ Bey Rifaî</p> <p>Zeyniyye Zeyniler</p> <p>Kâzeruniyye Ebu İshak</p> <p>Kübreviyye Emir Sultan</p> <p>Gülşenî Gülşenî</p> <p>Kadiriyye Hamam Tekke</p> <p>Mevleviyye Mevlevîhane</p> <p>Bektaşdiyye Ramazan Baba</p> <p>Şabaniyye Hacı Şevki Efendi</p>
---	--

XX. asrın başlarında bu şehirde değişik tarikatlara bağlı olarak 30-40 kadar tekkenin faaliyet gösterdiği bilinmektedir.

Yayına hazırladığımız *Yadigâr-ı Şemsî (Bursa Dergâhları)* ile birlikte Bursa'nın tasavvuf ve tarikat dünyasının bilinmeyen pek çok konusu da araştırmacıların hizmetine sunulmuş oldu.